

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕТИ ТА ЗАВДАНЬ ДІЯЛЬНОСТІ СУДОВО-ЕКСПЕРТНИХ УСТАНОВ В УКРАЇНІ

РУВІН Олександр Григорович - кандидат юридичних наук, директор Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України

<https://orcid.org/0000-0003-0162-4686>
УДК: 342.95 (477)

Доведено, що загальною метою діяльності судово-експертних установ є ствердження верховенства права в суспільстві і державі. Адже саме право у сучасній демократичній державі є мірилом справедливості, свободи та рівності, а тому захистити право, означає не допустити порушення справедливості, свободи та рівності, а вразі, якщо порушення, все ж таки, відбулося, забезпечити їх відновлення. В цілому дана мета є спільною для всіх суб'єктів правоохоронної діяльності в державі, однак досягається вона ними по-різному.

Аргументовано, що судово-експертні установи, задля досягнення зазначеної мети виконують такі завдання: 1) сприяння реалізації завдань кримінального, цивільного, адміністративного та господарського провадження, шляхом забезпечення судових і правоохоронних органів, а також інших учасників провадження об'єктивними та науково обґрунтованими експертними висновками; 2) забезпечення правоохоронних органів матеріалами інформаційно-аналітичного та науково-методичного характеру; 3) проведення науково-дослідної роботи; 4) участь у проведенні профілактичної роботи; 5) здійснення узагальнення практики застосування (використання) судової експертизи; 6) розвиток кадрового потенціалу.

Виходячи з аналізу положень закону «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ, а також низки підзаконних актів, якими регулюється діяльність судово-експертних установ констатована відсутність у останніх владних повноважень. Звісно дані установи

також користуються певним обсягом прав і обов'язків, однак вони не мають владного характеру, оскільки суб'єкти не уповноважені на здійснення публічного управління, тобто вони не реалізують державну волю, і не мають право нав'язувати свою волю, як представники публічної влади, іншим учасникам суспільних відносин і, тим більше, примушувати їх до певних дій, поведінки. А від так судово-експертні установи не належать до суб'єктів владних повноважень. Звідси, відповідно, вони не є і правоохоронними органами. Однак, ця обставина не позбавляє дані установи важливого місця у системі правоохоронної діяльності.

Ключові слова: правоохоронні органи, судово-експертні установи, діяльність, мета, завдання.

Постановка проблеми

Важливим завданням будь-якої соціально-спрямованої, демократичної країни є забезпечення дотримання прав і свобод громадян, а також режиму законності та правопорядку у суспільстві, що досягається шляхом здійснення правоохоронної діяльності уповноваженими державними інституціями. В свою чергу правоохоронна діяльність – це форма реалізації правоохоронної функції держави, що виконується спеціально створеними для цього органами держави, які наділені відповідними владними повноваженнями, для здійснення покладених на них правоохоронних завдань і функцій. Однак, у більш широкому тлумаченні правоохоронна діяльність у тій чи іншій мірі властива не

лише спеціалізованим органам держави, але й іншим суб'єктам, в тому числі тим, що не мають владних повноважень. Дані суб'єкти, як правило, здійснюють свій внесок у правоохоронну діяльність через сприяння роботі зазначених правоохоронних органів, її забезпечення відповідними умовами, засобами, ресурсами тощо. До таких суб'єктів, зокрема належать судово-експертні установи, які є надзвичайно важливими інституціями правоохоронної системи.

Стан дослідження проблеми

Окремі проблемні питання, пов'язані із діяльністю судово-експертних установ у своїх наукових працях розглядали: Н.О. Данкович, О.М. Ключев, О.В. Ковальова, П.В. Мельник, К.Е. Михайленко, О.М. Моїсєєв, А.В. Нестеров, О. Ю. Паладійчук, М.В. Романюк С.А. Смирнов, Р. Тополя, Ю.О. Ткаченка, Т.В. Цюра, та інші. Разом із тим, незважаючи на чималу кількість наукових здобутків, в юридичній літературі відсутні комплексні дослідження, присвячені з'ясуванню мети та завдань діяльності судово-експертних установ в Україні.

Мета і завдання дослідження

Мета дослідження полягає у тому, щоб окреслити цільове призначення та завдання діяльності судово-експертних установ в Україні. Задля досягнення цієї мети необхідно: узагальнити наукові погляди вчених щодо сутності та змісту понять мета та завдання; розглянути погляди вчених щодо змісту завдань діяльності судово-експертних установ в Україні.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що стаття є однією із перших спроб, окреслити мету та завдання діяльності судово-експертних установ в Україні.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження найбільш доцільно з'ясувати сутність ключових понять. Так, мета, пише І.Ф. Надольний, – це усвідомлене передбачення бажаного результату діяльності, яке зумовлює пошук засобів і шляхів його досягнення. Філософ відмічає, що розрізняють суб'єктивну мету та

об'єктивну мету. Перша стосується абстрактно-загальної мети (ідеал) і конкретної мети, що її треба реалізувати заради досягнення цього ідеалу. Під об'єктивною метою мається на увазі або «мета буття» (божественна, провіденційна), або заданий тим чи тим законом (алгоритмом, правилом) стан у розвитку певної системи, що має властивість саморегуляції (формальна мета) [1, с.371]. Ю.П. Сурмін тлумачить мету як ідеальне передбачення результату діяльності, що виступає її регулятором. Для мети характерні дві особливості: по-перше, мета є моделлю майбутнього результату, початковим образом, до якого рухається об'єкт; по-друге, мета виступає як варіант задоволення потреби, сформований з кількох альтернатив [2, с.385]. Мета, зазначає науковець, може бути визначена як сукупне уявлення про певну модель майбутнього результату, який здатний задовольнити початкову потребу за певних реальних можливостей, що оцінюються за результатами минулого досвіду. Мета безпосередньо залежить від потреби і є в цьому процесі її прямим наслідком. Мета виражає активність суб'єкта [2, с.385].

Отже, мета є тим фактором, що розкриває суспільну місію судово-експертної установи, визначає зміст її діяльності, є концентрованим виразом того, для чого вони (дані установи) власне потрібні. Оскільки мета має досить загальний характер і вказує те, на що орієнтовано діяльність суб'єкта, до чого він прагне, то необхідним є визначення завдань. Завдання уособлюють те, що треба зробити, на шляху до мети, той обсяг і характер роботи, яку має виконувати (чи виконати), щоб досягнути результату, який відповідає змісту мети.

Вивчення чинного законодавства свідчить про те, що у ньому відсутні норми, в яких би були сформульовані цілі та (або) завдання судово-експертної діяльності чи діяльності судово-експертних установ. Слід відмітити, що у кожному окремому випадку проведення тієї чи іншої експертизи, перед суб'єктом її здійснення ставляться відповідні цілі та завдання, однак вони стосуються лише конкретного експертного дослідження, у той час як нас цікавлять загальна мета і завдання діяльності зазначених установ,

які обумовлюють їх місце і роль у правоохоронній системі держави. Також, з метою з'ясування означених цілей і завдань, варто звернутися до існуючих законопроектів з питань судово-експертної діяльності. Так, наприклад, у Проекті закону «Про судово-експертну діяльність в Україні» від 06.08.2013 р. викладено зміст та завдання судово-експертної діяльності. Так у його статі 3 визначено зміст судово-експертної діяльності, яка включає: 1) проведення судової експертизи; 2) проведення експертних досліджень з метою надання висновків поза межами судочинства; 3) наукові дослідження, пов'язані зі створенням методик проведення судових експертиз (планування, проведення наукових робіт, апробація і впровадження їх результатів в експертну практику); 4) науково-методичне та інформаційне забезпечення в галузі судової експертизи; 5) організаційно-управлінське забезпечення в галузі судової експертизи; 6) добір, професійну підготовку та підвищення кваліфікації судових експертів [3]. Згідно Проекту закону «Про судово-експертну діяльність в Україні» від 30.03.2017 р. судово-експертна діяльність здійснюється в процесі судочинства судово-експертними установами та судовими експертами, полягає у організації та проведенні судової експертизи. Судово-експертна діяльність включає: 1) виконання судовими експертами на основі використання спеціальних знань в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла судових експертиз у кримінальних, цивільних, господарських, адміністративних справах, справах про адміністративні правопорушення та у виконавчому провадженні; 2) організацію проведення судових експертиз; 3) проведення наукових досліджень та узагальнень в галузі судової експертизи (планування, проведення, апробація наукових робіт та впровадження їх результатів в експертну практику); 4) науково-методичне та інформаційне забезпечення; тощо [3].

Для більш глибокого усвідомлення значення судово-експертної діяльності, слід звернутися до вивчення дослідницьких думок і позицій з цього приводу. Так, наприклад, К. С. Дмитрієва вважає, що основною метою діяльності державних установ судових експертиз є захист інтересів держави,

прав і свобод громадян, прав юридичних осіб шляхом проведення об'єктивних, науково обґрунтованих судових експертиз та експертних досліджень [4]. О. Ю. Паладійчук, розмірковуючи про значення судової експертизи зазначає, що одними із суб'єктів наукової та науково-технічної діяльності є судові експерти державних спеціалізованих установ, діяльність яких досить часто пов'язана із обмеженням прав громадян та інших суб'єктів суспільних відносин, у зв'язку з чим важливо забезпечити неухильне дотримання законності під час використання прав та виконання ними обов'язків, передбачених нормативно-правовими актами [5]. Правник зазначає, що головне призначення судово-експертної діяльності в межах кримінального провадження, сприяти виконанню його завдань [5]. Згідно КПК України завданнями кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [6].

Отже, враховуючи вище викладене, можемо дійти висновку про те, що загальною метою діяльності судово-експертних установ є ствердження верховенства права в суспільстві і державі. Адже саме право у сучасній демократичній державі є мірилом справедливості, свободи та рівності, а тому захистити право, означає не допустити порушення зазначених справедливості, свободи та рівності, а вразі, якщо порушення, все ж таки, відбулося, забезпечити їх відновлення. В цілому дана мета є спільною для всіх суб'єктів правоохоронної діяльності в державі, однак досягається вона ними по-різному. Зокрема судово-експертні установи, задля зазначеної мети виконують такі завдання:

Дискусії, обговорення, актуально

- сприяння реалізації завдань кримінального, цивільного, адміністративного та господарського провадження, шляхом забезпечення судових і правоохоронних органів, а також інших учасників провадження об'єктивними та науково обґрунтованими експертними висновками. Дане завдання є одним із найбільш важливих, оскільки саме експертиза покликана забезпечити учасників відповідного провадження відомостями про об'єктивно існуючий стан речей у тих питаннях, для розкриття, з'ясування яких потрібні спеціальні знання та методики. Важливо відмітити, що судова експертиза, хоча і вважається, як справедливо Н. Нестеренко, «царицею доказів» [7], втім, як і будь-який інший доказ, не має наперед встановленої сили [6; 8; 9; 10];

- забезпечення правоохоронних органів матеріалами інформаційно-аналітичного та науково-методичного характеру. Змістом даного завдання є робота із підготовки та видання збірників, посібників, рекомендацій тощо з метою поширення й впровадження в роботу суб'єктів правоохоронної діяльності передового, заснованого на останніх досягненнях науки і техніки, досвіду, найбільш ефективних і дієвих форм, методів щодо протидії злочинності та іншим правопорушенням, відновлення порушеного права, здійснення профілактичної діяльності тощо. Реалізуючи означене завдання, судово-експертні установи підвищують якість та ефективність роботи судових і правоохоронних органів за основаними напрямками їх діяльності;

- проведення науково-дослідної роботи. Наукова (науково-технічна) робота - наукові дослідження та науково-технічні (експериментальні) розробки, проведені з метою одержання наукового, науково-технічного (прикладного) результату. Основними видами наукової (науково-технічної) роботи є науково-дослідні, дослідно-конструкторські, проектно-конструкторські, дослідно-технологічні, технологічні, пошукові та проектно-пошукові роботи, виготовлення дослідних зразків або партій науково-технічної продукції, а також інші роботи, пов'язані з доведенням нових наукових і науково-технічних знань до стадії практичного використання

[11]. Здійснюючи вказане завдання судово-експертні установи формують, удосконалюють та розвивають науково-теоретичний, методологічний, технічний та ін. базисні аспекти правоохоронної діяльності. Завдяки даній діяльності удосконалюються існуючі, розробляють та опробовуються нові засоби правоохоронної діяльності;

- участь у проведенні профілактичної роботи. О. М. Моїсєєв у своїх працях пише, що під час профілактичної роботи утруднення виникають у питаннях комплексного вивчення слідів, документів, обстановки місця події, інших матеріальних джерел інформації. Правоохоронні та судові органи повинні залучати всі дійові засоби, в тому числі судово-експертні, з забезпечення успішного подолання проявів організованої злочинності, за принципами суворого дотримування законності, а також повноти та всебічності розслідування й судового розгляду справ [12]. В цілому профілактична робота експертних установ, у ті чи іншій мірі проявляється у всіх основних напрямках і формах їх роботи. Зокрема, як справедливо з цього приводу зазначають П. В. Мельник, Н. О. Данкович, І. Я. Фрідман, що експертна профілактика пов'язана з усіма напрямками діяльності експертних установ, зокрема вона відбувається: коли здійснюється експертизами за конкретними справами, при узагальненнях експертної практики, розробці науково-дослідницької тематики, проведенні методичної роботи і правової пропаганди [13, с.40]. Разом із тим, профілактику все ж таки, доцільно виокремлювати як окреме самостійне завдання судово-експертних установ, оскільки їх робота, на наше переконання, має бути орієнтована не лише на те, щоб давати відповіді на обмежене коло питань, поставлених у конкретній експертизі, але й визначення умови та фактори, що сприяли вчиненню протиправної поведінки, на підставі чого формувати відповідні рекомендації для правоохоронних органів, сприяти удосконаленню форм і методів їх роботи. О. М. Моїсєєв цілком влучно зауважує, що профілактичні завдання судових експертів та судово-експертних установ носять самостійний характер, відносно основних завдань, поставлених перед експертом. Правник наголошує, що одна із причин

низької якості профілактичної роботи є суттєва недооцінка можливостей експертного напрямку профілактичної діяльності з боку судово-слідчих органів, так і відсутністю ініціативи самих експертів [14, с. 163]. Надання допомоги слідчому й суду у виявленні причин і умов, що сприяли вчиненню злочину, продовжує О. М. Моїсєєв, не слід недооцінювати, оскільки в деяких випадках експерт може вказати на можливість повторення аналогічних злочинів у майбутньому, особливо якщо ці криміногенні чинники залишаться не усунутими. Ось чому роботу з виявлення обставин профілактичного характеру і надання пропозицій щодо їх урахування в профілактичній роботі правоохоронних та інших державних органів експерту необхідно виконувати не тільки за завданням слідчого, а й із власної ініціативи. Цілком очевидно, що експерти мають частіше використовувати своє право на ініціативу у виявленні такого роду обставин і розробленні рекомендацій щодо їх усунення [12]. П.В. Мельник, Н.О. Данкович, І. Я. Фрідман, та ін. у своїх працях також зазначають, що судові експерти та судово-експертні установи мають займатися, поряд з обґрунтування деяких загальних питань використання спеціальних пізнань для попередження злочинів, розробкою і запровадженням в практику технічних й організаційних заходів щодо попередження злочинних посягань [13, с.40];

- здійснення узагальнення практики застосування (використання) судової експертизи. Виконуючи дане завдання, судово-експертні установи: аналізують та систематизують результати здійснення судово-експертної діяльності; визначають її стан та наявні проблеми; з'ясовують причин та фактори, що спричинили появу цих проблем або сприяли їх виникненню; визначають кроки і заходи, реалізація яких потрібна для усунення проблем і недоліків у судово-експертній діяльності;

- розвиток кадрового потенціалу. Важливість судово-експертних установ окрім іншого, полягає у тому, що вони об'єднують у межах одного колективу кваліфікованих фахівців, які, вміють та бажають працювати у команді. Створюють необхідні умови для реалізації цими фахівцями своїх професійних

знань, умінь та навичок, забезпечують підвищення їх кваліфікації та сприяють розвитку професійних здібностей експертів. Важливість даного завдання важко переоцінити, оскільки якість, ефективність та результативність будь-якої роботи (діяльності) прямим чином залежить від здатності, готовності та підготовленості суб'єкта її здійснення. Це, безумовно, стосується й діяльності, яку проводять судово-експертні установи.

Висновок

Отже, виходячи з аналізу положень закону «Про судову експертизу» від 25.02.1994 р. № 4038-ХІІ, а також низки підзаконних актів, якими регулюється діяльність судово-експертних установ, констатована відсутність у останніх владних повноважень. Звісно дані установи також користуються певним обсягом прав і обов'язків, однак вони не мають владного характеру, оскільки суб'єкти не уповноваженні на здійснення публічного управління, тобто вони не реалізують державну волю, і не мають право нав'язувати свою волю, як представники публічної влади, іншим учасникам суспільних відносин і, тим більше, примушувати їх до певних дій, поведінки. А від так судово-експертні установи не належать до суб'єктів владних повноважень. Однак, ця обставина не позбавляє дані установи важливого місця у системі правоохоронної діяльності. Вони, тобто судово-експертні установи, здійснюють свій внесок у роботу правоохоронної системи.

Література

1. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.
2. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
3. Проект закону Про судово-експертну діяльність в Україні від 06.08.2013 р. // URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/NT0587.html
4. Дмитрієва К. С. Актуальні напрями розвитку міжнародного судово-експертно-

го співробітництва / «Юридичний науковий електронний журнал» № 1, 2020 // URL: http://lsej.org.ua/1_2020/73.pdf

5. Паладійчук О. Ю. Значення судової експертизи у вирішенні завдань кримінального провадження / О. Ю. Паладійчук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. 2015. Вип. 34(3). С. 87-89.

6. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI / ВВР, 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88

7. Нестор Н. Судова експертиза — це вимога цивілізованого судового провадження / Юридичні новини України «LexInform» // URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/nataliya-nestor-sudova-ekspertyzatsie-vumoga-tsyvilizovanogo-sudovogo-provadhennya/>

8. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618-IV / ВВР, 2004, № 40-41, 42, ст.492 {В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436}

9. Господарський процесуальний кодекс України від 6.11.1991 р. № 1798-XII / ВВР, 1992, № 6, ст.56 {В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436}

10. Кодекс адміністративного судочинства від 06.07.2005 № 2747-IV // ВВР 2005, № 35-36, № 37, ст.446 {В редакції Закону № 2147-VIII від 03.10.2017, ВВР, 2017, № 48, ст.436}

11. Про наукову і науково-технічну діяльність Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII // ВВР, 2016, № 3, ст.25

12. Моїсєєв О. М. Експертна профілактика в умовах протидії розслідуванню / О. М. Моїсєєв // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). 2010. Вип. 23. С. 224-231.

13. Профілактика правопорушень (кримінологічні та експертно-криміналістичні аспекти): [монографія] / П.В. Мельник, Н.О. Данкович, І.Я. Фрідман, та ін. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2011. 170 с.

14. Криміналістична профілактика економічних злочинів : [наук.-практ. посіб.] /

SUMMARY

It is proved that the general purpose of forensic institutions is to assert the rule of law in society and the state. After all, the law itself in a modern democracy is a measure of justice, freedom and equality, and therefore to protect the law means to prevent violations of justice, freedom and equality, and in case, if the violation still occurred, to ensure their restoration. In general, this goal is common to all law enforcement agencies in the country, but it is achieved by them in different ways.

It is argued that forensic institutions, in order to achieve this goal perform the following tasks: 1) promoting the implementation of criminal, civil, administrative and commercial proceedings, by providing judicial and law enforcement agencies, as well as other participants in the proceedings objective and scientifically sound expert opinions; 2) providing law enforcement agencies with information-analytical and scientific-methodological materials; 3) conducting research work; 4) participation in preventive work; 5) generalization of the practice of application (use) of forensic examination; 6) development of human resources.

Based on the analysis of the provisions of the law "On forensic examination" of 25.02.1994 № 4038-XII, as well as a number of bylaws governing the activities of forensic institutions established the absence of the last powers. Of course, these institutions also enjoy a certain amount of rights and responsibilities, but they are not authoritative in nature, because the subjects are not authorized to exercise public administration, ie they do not exercise state will, and do not have the right to impose their will as representatives public authorities, other participants in public relations and, moreover, to force them to certain actions, behaviors. And so forensic institutions do not belong to the subjects of power. Hence, accordingly, they are not law enforcement agencies. However, this fact does not deprive these institutions of an important place in the law enforcement system.

Key words: law enforcement bodies, forensic institutions, activity, purpose, tasks.

Кол. авт. : С. В. Великанов, А. Ф. Волобуєв, В. А. Журавель та ін. ; [за ред. д-ра юрид. наук, проф. В. А. Журавля]. Х. : "Харків юридичний", 2006. 236 с.